

Mr. sc. Mejra Softić

GLAGOLSKE VRIJEDNOSTI ARAPSKIH DEVERBALNIH IMENA

Sažetak

Mogućnost realizacije glagolskog značenja upotrebom određenih deverbalskih imena smatra se zasebnim morfološko-sintaksičkim specifikumom arapskoga jezika. Takvu funkciju u većoj ili manjoj mjeri imaju sva deverbalska imena - infinitivi, participi, pridjevi i elativna forma - s tim što sami participi pokazuju najveći stepen glagolske vrijednosti.

Kako bi se upotrebom deverbalskih imena zadržalo glagolsko značenje uz istovremeno regiranje drugih sintaksičkih konstituenata - subjekta i objekta - moraju biti ispoštovani određeni «kontekstualni» uvjeti. U suštini, oni su općevažeci za svako od ovih imena, a još važniji uvjet je da značenje iskaza ostaje potpuno isto u momentu kada deverbalska imena budu zamijenjena aktivnom glagolskom formom.

S formalnog aspekta, deverbalska imena s glagolskom funkcijom mogu stajati nedeterminirana ili determinirana članom ili aneksijom uz mogućnost iskazivanja temporalnih vrijednosti glagolske radnje.

* * *

Shodno svojoj morfološkoj strukturi, glagoli se u arapskom jeziku smatraju nesumnjivo «najrazuđenijom» kategorijom riječi. Utemeljenje za ovako sigurnu tvrdnju nije teško pronaći ima li se u vidu postojanje velikog broja proširenih glagolskih vrsta, šest razreda glagola samo prve glagolske vrste, šest vrsta nepravilnih glagola, brojni pomoćni glagoli, glagoli hvale, čuđenja, divljenja... svi praćeni brojnim specifičnostima svojih promjena kroz različita vremena, lica i načine koje se sa morfološkog nivoa obavezno protežu i na nivo sintakse.

Ovako usložnjenosti situaciji sa arapskim glagolima dodatno doprinosi i jedna druga jezička pojava koja se smatra zasebnim

specifikumom arapskoga jezika i koja je obilježje više stilskog nego li svakodnevnog načina izražavanja. Ona se veže za mogućnosti realiziranja glagolskog značenja, tj. radnje kroz upotrebu određenog broja deverbálnih imena semantički usko vezanih za sam pojam glagola koja, dakle, pod određenim uvjetima poprimaju sintaksičke funkcije svojstvene glagolima. Ovakva njihova upotreba može se pripisati i jezičnoj ekonomičnosti, odnosno, kod Arapa često se pojavljuje skraćivanje u govoru s obzirom na činjenicu da ove forme, kao imena, ostaju pošteđene nekih kompleksnih morfoloških kategorija uobičajenih za glagole a istovremeno nadoknađuju njihovo značenje.

Poznato je da ovako dvostruku, formalno-semantičku funkciju, ostvarivu samo na sintaksičkom nivou, u većoj ili manjoj mjeri imaju sva deverbálna imena (infinitivi, participi, pridjevi i elativ) i u ovom radu ukazat će se na posebne uvjete koji definiraju njihove glagolske vrijednosti.

Infinitiv ili glagolska imenica (المصدر أو اسم المصدر)¹

Kada govore o infinitivu kao realnoj zamjeni glagola, arapski gramatičari prvenstveno imaju na umu pravi ili korijeni infinitiv (المصدر الأصلي) koji u prvoj glagolskoj vrsti ima oblik prema ustaljenoj upotrebi (السَّماعي) i polimorfon je, dok je u proširenim glagolskim vrstama on pravilan (القياسي). Da bi implicirao glagolsku vrijednost, infinitiv mora zadovoljiti dva primarna uvjeta:

1. da je upotrijebljen kao cjelovita zamjena za elidirani glagol što podrazumijeva zadržavanje njegovog značenja, temporalne vrijednosti i valencije, npr. إِشْفَاكَ عَلَى الضَّعِيفِ.

¹ Iako se u bosanskom jeziku ova dva izraza i terminološki i značenjski poistovjećuju jedan sa drugim, u arapskom jeziku postoji izvjesna razlika u tom smislu. Naime, prvi termin podrazumijeva imensku formu koja svojim i značenjem i prirodom grafema u potpunosti odgovara glagolu umjesto kojeg stoji kao što su npr. عَلِمَ، تَعَارَنَ، فَهَمَ، عَلِمَ، تَعَارَنَ، od glagola عَلِمَ، تَعَارَنَ، فَهَمَ. S druge strane «glagolska imenica» podrazumijeva formu koja se formalno, tj. po broju grafema, koji ni na koji način nisu nadoknađeni, razlikuje od svog glagola kao što je u primjeru عَلِمَ عَلَيْهِ سَلَامًا ili عَلِمَ عَلَيْهِ سَلَامًا. O ovim razlikama šire vidjeti Muhammad As'ad an-Nadiri, *Nahw al-luġa al-'arabiyya*, al-Maktaba al-asriyya, Bejrut, 1997, 122. Po pitanju njihove gl. rekcije, odnosno značenja, Ibn Akil smatra da u tom smislu infinitiv ima primarnu ulogu, dok je upotreba gl. imenice za nadoknadu glagolskog značenja svedena na vrlo rijetke slučajeve (vidi Abdullah Ibn Akil, *Šarh Ibn Aqil*, Dār at-turāl, Kairo, III, 101.

(*Smiluj se na slaboga*), تَعْظِيماً وَالِدَيْكَ (Poštuj svoje roditelje),
 زَاهِراً لِرَبِّكَ (Zahvali se gospodaru svome), što je jednako
 formama أَشْفَقَ عَلَى الضَّعِيفِ، عَظَّمَ وَالِدَيْكَ، أَشْكُرُ لِرَبِّكَ.²

2. da ga može zamijeniti glagol istog značenja praćen infinitivnim česticama مَا أَنْ s tim što upotreba prve čestice implicira temporalnu vrijednost perfekta i futura a druga temporalnu vrijednost prezenta, npr. أُعْجِبْتَنِي أَنْ ضَرَبْتُكَ أَخَاكَ الصَّغِيرَ. أُعْجِبْتَنِي أَنْ ضَرَبْتَ أَخَاكَ الصَّغِيرَ (Začudilo me što si udario svog malog brata), أُعْجِبْتَنِي أَنْ تَصْرَبَ. أُعْجِبْتَنِي أَنْ تَصْرَبَ ... (Začudilo me što ćeš udariti...) i ... أُعْجِبْتَنِي مَا تَصْرَبُ. (Začudilo me što udaraš...)³

Najčešća forma upotrebe infinitiva u arapskom jeziku jeste anaksija kada on ima aktivno ili pasivno značenje. U prvom slučaju imenica iza infinitiva stoji kao subjektni genitiv što znači da je formalno u genitivu, a prema svojoj sintaksičkoj funkciji u nominativu, npr. مَصَاحِبَةُ الْمَرْءِ الْعَقْلَاءِ أَلْزَمُ وَمَجَانِبَةُ السَّفَهَاءِ أَسْلَمُ. (Čovjeku je potrebnije družiti se sa pametnima, a zdravije kloniti se glupih).⁴

U drugom slučaju iza infinitiva stoji objektni genitiv kada je imenica formalno u genitivu a ima sintaksičku funkciju objekta dok subjekt stoji u nominativu, npr. عَجِبْتُ مِنْ شَرْبِ الْعَسَلِ زَيْدًا. (Začudilo me da je Zejd popio med) što implicira عَجِبْتُ مِنْ شَرْبِ زَيْدٍ الْعَسَلِ.

Što se tiče padežnog nastavka apozitiva subjektnog ili objektnog genitiva, on može slijediti formalni izgled imenice i biti stalno u genitivu, ili da se ravna prema njezinoj sintaksičkoj funkciji pri čemu u prvom slučaju stoji u nominativu a u drugom u akuzativu, npr. ... مَصَاحِبَةُ الْمَرْءِ الْعَاقِلِ... (Pametni čovjek se družiti...), tj. عَجِبْتُ مِنْ شَرْبِ الْعَسَلِ اللَّذِيزِ زَيْدًا. (Začudilo me da je Zejd popio ukusni med).

Svoju glagolsku rekciju i značenje infinitiv zadržava i kada se upotrijebi nedeterminiran, npr. ...يُضَارَبُ بِالسِّيُوفِ رُءُوسَ قَوْمٍ...

² 'Abbas Hasan, *an-Nahw al-wāfi*, Dār al-ma'ārif, Kairo, 1966, III, 211.

³ Ukoliko uz upotrijebljeni infinitiv ne postoji nikakva oznaka vremena vršenja radnje, kao što je u ovom primjeru što, dakle, otvara sve tri mogućnosti njegove temporalne vrijednosti, tada odlučujuću ulogu u njegovom definiranju ima sam kontekst.

⁴ A. Hassan, o.c. III, 212.

(...skidanjem glava ljudi mačevima)⁵ ili determiniran određenim članom, što se rijetko dešava, npr. عجت من الضرب زيدا⁶.

Ukoliko se infinitiv upotrebljava kao dopuna u svojstvu intenzifikatora glagolske radnje, ili u cilju pojašnjenja njezinog načina ili broja, te kao umanjeno ime, njegova glagolska vrijednost prestaje.

Particip aktivni i particip pasivni (اسم الفاعل و اسم المفعول)

S obzirom na svoja formalno semantička obilježja, arapski participi u poređenju sa drugim deverbalnim imenima imaju najizraženiji intenzitet glagolskog značenja čiju temporalnu vrijednost diktira njegova determiniranost članom ili aneksijom. Naime, da bi nedeterminirani *particip aktivni* bio u funkciji glagola uz istovremeno zadržavanje njegove rekcije, trebaju biti zadovoljena sljedeća dva uvjeta:

1. radnja koju izražava mora biti smještena u okvire prezenta ili prezentskog futura, npr. هذا ضاربٌ زيداً، هو مغادرٌ المدينة. što implicira هذا يضرب زيداً (الآن أو غداً)، هو يُغادر المدينة (الآن أو بعد (Ovaj danas tuče Zejda-ovaj će sutra...)), (On danas ili poslije podne napušta grad).⁷
2. moraju biti ispoštovani određeni kontekstualni uvjeti, tzv. "شروط الإعتداد"
 - a) participu aktivnom moraju prethoditi upitna, odrična ili čestica za dozivanje, npr. أرائرُ رئيسُ الحكومة رئيساً؟ (Da li je predsjednik vlade u posjeti predsjedniku republike?), ما بائعٌ صاحبٌ هذا الدكان شيئاً من بضاعته (Vlasnik ovog dućana ne prodaje ništa od svoje robe), يا طالعاً جبلاً (O ti koji se penješ uz brdo!);
 - b) mora biti u funkciji atributa, oznake stanja ili imenskog predikata, npr. الحسد نارٌ قاطلةٌ صاحبها (Zavist je vatra koja ubija svoga gospodara), نزلَ المسافر من الطائرة حاملاً حقيبتَه (Putnik je izašao iz aviona noseći svoju torbu), الحكومة عاقِدٌ رئيسُها مؤتمراً صحفياً (Predsjednik Vlade održava konferenciju za štampu);

⁵ ibid, 220.

⁶ Ibn Akil, o.c. III,94.

⁷ Ibn Hišam, *Awdah al-masālik ilā Alfiyya Ibn Mālik*, Dār al-maktab al-'arabī, Bejrut, II, 153.

- c) treba implicirati značenje odnosne zamjenice, npr. سُرْتُ من طالين زائرين مكتبة الجامعة (*Obradovao sam se dvojici studenata koji posjećuju univerzitetsku biblioteku*);
- d) da nije upotrijebljen u formi deminutiva; da njegov atribut stoji tek poslije regirane riječi a nikako između njih, pa je ispravno reći يقبل ركب سياره مسرع a ne يقبل هذا مكرم (Dolazi brzi vozač automobila), te da između njega i njegovog objekta ne stoji nikakva riječ koja nije u najužoj sintaksičkoj vezi s ovim participom, tako da je ispravno reći واجبها مؤدبة a ne هذا مكرم مؤدبة (Ovaj uvažava onu koja izvršava svoju dužnost).⁸

U sklopu složenog glagolskog vremena, ovim participom je moguće iskazati prošlu radnju samo ako postoji mogućnost njegove zamjene formom prezenta a da pri tome ne dođe do promjene u značenju samog iskaza, što ilustrira primjer كانت الأمطار أمس غاسلة الأشجار، منقية مياهها الهواء (*Jučerašnje kiše su saprale drveće, i očistile zrak*).⁹ Nadoknada perfekta upotrebom participa aktivnog svedena je na mali broj slučajeva kada on sa regiranom riječi stoji u formi aneksije, npr. هذا مُعطي محتاج أمس درهمًا (*Ovaj je jučer siromahu dao jedan dirhem*).¹⁰

Ukoliko je particip aktivni derterminiran članom, on tada bez ikakvih uvjetovanja implicira glagolsku rekciju i značenje kroz sve tri temporalne vrijednosti, npr. البناني مدرسة كالهادم سجنًا (*Onaj koji gradi školu nalikuje onome ko ruši tamnicu*).

Particip pasivni regira glagolsku radnju u pasivu na isti način kao i particip aktivni, što znači da može stojati sa određenim članom kada radnja, uz određene priloge, može imati sve tri temporalne vrijednosti, ili bez člana kada trebaju biti ispoštovani prethodno spomenuti kontekstualni uvjeti.

Kada se radnja iz aktivnog stanja prevodi u formu pasiva, naročita pažnja treba biti posvećena glagolskoj valenciji ako se, naravno, radi o prijelaznim glagolima. Ako je glagol u aktivnom stanju polivalentan, u pasivnoj rečenici njegov objekt ima funkciju subjekta, tj. on je نائب الفاعل i stoji u nominativu, npr. رأيت سياره.

⁸ A. Hasan, o.c. II, 250. i A. Nadiri, o.c. 131.

⁹ Ako participe منقية غاسلة zamijenimo aktivnim glagolima تغسل i تُنقى, značenje se ne mijenja.

¹⁰ A. Hasan, o.c. II, 255.

مكسورا زجاجها (*Vidio sam automobil razbijenih stakala*); ako je dvovalentan drugi objekt ostaje u akuzativu, npr. سعيدٌ ممنوحٌ أخوه (Seidovom bratu se dodjeljuje nagrada), dok kod trovalentnog glagola u akuzativu ostaju dva posljednja objekta, npr. هل مُخْتَبَرٌ؟ الطلابُ الإمتحانَ مُوجَّلاً؟ (Jesu li studenti obaviješteni da je ispit odgođen?).¹¹

U slučaju da se radi o neprijelaznom glagolu, umjesto elidiranog subjekta u pasivnoj rečenici obično stoji neki prilog, prijedložna konstrukcija ili infinitiv, npr. العُرْفَةُ مُعْتَكِفٌ فِيهَا (U sobi se boravi) što je derivirano od العُرْفَةُ فِي الْغُرْفَةِ، a ono od يَعْتَكِفُ الْمَرِيضُ فِي الْغُرْفَةِ. Particip pasivni rijetko stoji u aneksiji sa zamjenom subjekta i ako se to desi tada obično ima pridjevsko značenje koje, dakle, ne implicira glagolsku radnju nego samo postojanost nekog svojstva, npr. أنت مرموقُ المكانةِ دائماً، مسموعُ الكلمةِ (Ti si uvijek ugledan i uvažen), ili الجامعةُ مفتوحةُ الأبوابِ (Vrata fakulteta su otvorena).

(الصفة المشبهة) Pridjev

Arapski gramatičari ga nazivaju الصفة المشبهة باسم الفاعل المتعدي. «*pridjev sličan polivalentnom participu aktivnom*». Ova sličnost prvenstveno se ogleda u njihovoj semantici, odnosno, mogućnosti iskazivanja glagolskog značenja, reakciji akuzativnog objekta, te mogućnosti iskazivanja kategorije roda i broja.

Prema pravilu, pridjev ovakvog značenja treba biti korijeni, odnosno, deriviran iz trokonsonantske osnove neprijelaznih glagola. Istovremeno, da bi regirao glagolsko značenje, neophodno je da ispunjava sve kontekstualne uvjete, bez obzira da li stoji sa određenim članom ili bez njega, npr. يفوز برضا الناس الحلوة القول، الكريمُ (Naklonost ljudi zadobija onaj ko je slatkorječiv, plemenit i hrabar).¹²

S obzirom na činjenicu da se deriviraju iz neprijelaznih glagola koji, dakle, ne mogu imati objekti akuzativ, ovdje se obaveznom nameće potreba da se ukaže na to da mogući objekt koji se javlja uz ove pridjeve nije pravi direktni objekt, nego samo njemu sličan, tj. شبيه بالمفعول به, pri čemu bi se ova sličnost mogla

¹¹ Nadoknada glagolske radnje u pasivu participom pasivnim ispravna je samo ako se on u bilo kojem kontekstu može zamijeniti glagolom a da pri tome ne dolazi do promjene značenja iskaza. Vidjeti A. Nadiri, o.c., 159.

¹² A. Hasan, o.c., III, 294.

prije vezati za njegov sintaksički položaj nego za funkciju. Pored oznake za akuzativ, riječ regirana pridjevom glagolskog značenja može imati i oznaku za nominativ, s obzirom na njezinu stvarnu sintaksičku funkciju subjekta, npr. *صديقك طيبٌ أصله* (*Tvoj prijatelj je lijepog porijekla*), kao i oznaku za genitiv, npr. *يفوز الكريم القلب*... te da stoji kao akuzativ specifikacije, npr. *يفوز الحلوة قولا* .

Iako pridjev i particip aktivni imaju zajedničku definiciju koja ih karakteriše kao derivirana imena glagolskog značenja sposobna za iskazivanje kategorije roda, broja i padeža koja se ponekad formalno preklapaju, postoje ipak neka obilježja koja pridjev jasno distanciraju od participa aktivnog. Ona se prvenstveno ogledaju u činjenici da se pridjevi deriviraju od neprijelaznih glagola i označavaju kontinuirano svojstvo koje, dakle, nije ograničeno temporalnom vrijednosti.¹³

U odnosu na paradigme participa aktivnog koje su pravilne i sasvim ograničenog broja, paradigme pridjeva, i pravilne i nepravilne, mnogo su brojnije i formalno raznovrsnije. Također, nije dopušteno da regirana riječ pridjeva glagolskog značenja stoji ispred njega, dok je takav redoslijed sasvim moguć u kombinaciji sa participom aktivnim.

Elativ (اسم التفضيل)

Ima li se u vidu semantika elativne forme koja se ogleda u pojačanom isticanju svojstva, tačnije rečeno, isticanju samog značenja sadržanog u glagolu iz čijeg infinitiva se i derivira, realizacija glagolskog značenja njegovom upotrebom javlja se kao jedna sasvim realna mogućnost. Da bi se paradigmom elativa *أفعل* moglo istaknuti pridjevsko svojstvo glagola, on mora biti trokonsonantski, potpunog značenja i potvrdnog oblika.¹⁴

U cilju postizanja glagolskog značenja, potrebno je da elativ regira imenicu u nominativu kao glagolski subjekt. Pri tome mora

¹³ Ponekad pridjev može biti deriviran i iz prijelaznog glagola i to na paradigmu participa aktivnog kada akuzativni objekt prelazi u formu genitivnog objekta, npr. *أحوك حاسمُ الرأي، قاطعُ الكلمة* (*Tvoj brat ima presudno mišljenje i zavisnu riječ*), gdje upravo značenje kontinuiranog svojstva ukazuje da se radi o pridjevu a ne participu. Šire o ovome vidjet A. Nadairi, o.c., 152.

¹⁴ Važno je napomenuti da nije ispravno derivirati elativ iz pridjeva koji nemaju glagolsku osnovu, kao što je u primjeru *هو أقمنُ به* umjesto *به أحقُّ به*... (On je vrjedniji toga), jer ne postoji osnovna glagolska vrsta s korijenim radikalima *ن، ق، م*. (Vidjeti A. Nadiri, o.c. 163).

postojati mogućnost zamjene elativa glagolom u aktivnom stanju bez promjene značenja iskaza, a sam elativ treba imati pridjevsku funkciju. Riječ kvalificirana elativom mora biti neka opća imenica uvedena pitanjem, negacijom ili zabranom, dok imenica koja stoji u službi glagolskog subjekta ima dvostruku funkciju, tj. ona je istovremeno المفضل (riječ koja se poredi) i المفضل عليه (riječ s kojom se poredi). Ove zakonitosti ilustriraju i sljedeći primjeri : هل رأيتَ رجلاً أحسنَ في عينه الكحلُ منه في عين زيدٍ ؟ (Jesi li vidio ikoga s boljom surmom na očima od Zejdovih očiju?); مل رأيتَ رجلاً أكملَ في وجهه الإشراقُ منه في وجهِ العابدِ الصادقِ (Nisam vidio nikoga lica blistavijeg od lica iskrenog vjernika).

Ako bi se elativne forme أحسنَ i أكملَ zamijenile aktivnim glagolskim oblicima يَجْمَلُ i يَحْسِنُ smisao iskaza se ne mijenja. Također, su zadovoljeni i drugi, prethodno spomenuti uvjeti, odnosno, riječ رجل u oba iskaza jeste opća imenica, uvedena je pitanjem i negacijom dok glagolski subjekti الكحلُ i الإشراقُ imaju svoju dvojnju funkciju.

LITERATURA

1. As'ad an-Nādiri, Muhammad: *Nahw al-luga al-'arabiyya*, al-Maktaba al-'asriyya, Bejrut, 1997.
2. Al-Ansārī al-Misrī, Ibn Hišām: *Awdah al-masālik ilā Alfiyya ibn Mālik*, Dār al-maktab al-'arabī, Bejrut, 1996.
3. Hasan, 'Abbās: *an-Nahw al-wāfī*, Dār al-ma'ārif, Kairo 1996.
4. Ibn 'Aqīl, 'Abdullāh: *Šarh Ibn 'Aqīl 'alā Alfiyya Abī Abdullāh Muhammad Ġamāludīn Ibn Mālik*, Dār at-turāl, Kairo, 1980.
5. Muftić, Teufik: *Gramatika arapskoga jezika*, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta – Ljiljan, Sarajevo, 1998.
6. Wright, William: *A grammar of the Arabic language translated from the german of caspari, and edited with numerous additions and corrections by W. Wright*, Librairie du Liban, Bejrut, 1974.

الصفات الفعلية للأسماء المشبهة بالأفعال خلاصة البحث

يُعتبر إمكان تحقيق المعنى الفعليّ باستعمال الأسماء الفعلية المعيّنة امتيازًا خاصًا باللغة العربيّة و ذلك على مستوى اللغة النحويّ الصّرفيّ. جميع هذه الأسماء، اسم الفاعل و المفعول، الصّفة المشبهة و اسم التصغير، لها مثل هذا الموضع. أمّا اسم الفاعل فهو يظهر أعظم درجة في مضمون الصّفة الفعلية.

إذا أردنا أن نحتفظ بالمعنى الفعليّ استعمالاً لهذه الأسماء بعمل الأعضاء النحويّة الأخرى في الوقت نفسه، الفاعل و المفعول، لا بدّ من اعتبار شروط القرينة المعيّمة التي هي في الأساس خاصّة بكلّ من هذه الأسماء. أهمّ شرط فيها هو إبقاء معنى القول نفسه وقتّ تبديل الأسماء المشبهة بالأفعال فعلاً.

من الجانب الشكليّ، يمكن لهذه الأسماء أن تكون نكرة أو معرفة بأداة التعريف و الإضافة و أن تضمن زمن الفعل الذي تؤدي في موضعه.

VERBAL VALUES OF ARABIC DEVERBAL NOUNS

Summary

The possibility to be realized verbal functions using some defined verbal nouns is considered to be specific morphological and syntax appearance in arabic language. All deverbal nouns – infinitives, participles, adjectives and noun of preeminence – have, in some different degree, functions like that. The participles are separated as nouns by the most remarkable verbal value degree.

In order to be kept verbal functions using those deverbal nouns by the presence of verbal governing other syntax elements – subject and object – some specific context conditions must be followed. In essence, they are in efect for each of those verbal nouns. More important condition for syntax mean is to stay unchanged when deverbal nouns be replaced by active verbal form.

From the formal point of view, such verbal nouns can stand undefined and defined by article or annexation. The forms like these include temporal verbal values also.